

اصول تربیت اجتماعی دختران از دیدگاه شهید مطهری (ره)

فاطمه گنجاور*

چکیده

تعلیم و تربیت در زندگی بشر مهم‌ترین و اساسی‌ترین جنبه زندگی است اصول تربیت به‌عنوان مهم‌ترین مؤلفه وضعیت تعلیم و تربیت یک جامعه محسوب می‌شود و مکاتب مختلف نیز به این امر تأکید و از آن بحث کرده‌اند متفکر شهید، علامه مطهری (ره) به‌عنوان اندیشمندی اسلامی در خصوص اصول تعلیم و تربیت اسلامی، مباحث بسیاری در حیطه تعلیم و تربیت در اسلام دارد در این مقاله به‌منظور بررسی اصول تربیت اجتماعی دختران از دیدگاه شهید مطهری (ره) با روش توصیفی-تحلیلی با استناد به منابع کتابخانه و آموزه‌های اسلامی هم‌چنین نظرات شهید مطهری (ره) به بررسی این مسئله می‌پردازیم که اصول تربیت اجتماعی دختران کدام اند؟ دیدگاه شهید مطهری در این باره چیست؟ نتایج پژوهش حاکی از این امر است که شهید مطهری (ره) در تربیت اجتماعی دختران اصل محبت، پرورش جسم در کنار روح، مسئولیت پذیری متناسب با استعداد، اصل هیجان و عاطفه و پرورش شخصیت فکری و الگوگیری را مد نظر دارد.

واژگان کلیدی: اصول، تربیت، اجتماعی، شهید مطهری، دختران.

*. طلبه سطح دو حوزه علمیه علمیه فاطمه الزهراء (س) شهرستان اسلام‌آباد غرب.

مقدمه

تربیت یک فرآیند اجتماعی است که از نسل به نسل اهمیت دارد و برای هر فرد در هر سنی ضروری است. آیت الله مطهری تربیت را به معنای فراهم آوردن زمینه برای پرورش استعدادهای بالقوه انسان می‌داند. خانواده نقش کلیدی در تربیت دارد و والدین باید الگوی مناسبی برای فرزندان باشند. تربیت اجتماعی به معنای شناخت حقوق و تکالیف افراد در جامعه است و هدف آن تسهیل انجام وظایف اجتماعی است. برای یک تربیت اجتماعی مؤثر، لازم است که حقوق متقابل افراد در نظر گرفته شود و متریان با حقوق اجتماعی یکدیگر آشنا شوند. تحقیق در زمینه تربیت اجتماعی در نظام تربیتی اسلام از اهمیت بالایی برخوردار است، زیرا تمامی مکاتب الهی و بشری بر لزوم رعایت حقوق و تکالیف انسان‌ها برای ایجاد نظم و ثبات در جامعه تأکید دارند. در این راستا، تربیت اجتماعی به‌ویژه برای دختران که نقش کلیدی در بنیان خانواده دارند، مورد توجه قرار گرفته است. با وجود تألیفات متعدد در زمینه تربیت و روش‌های آن، شهید مطهری به تربیت دختران به‌طور خاص تأکید نکرده است. هدف از تربیت دختران در اسلام، علاوه بر خودسازی و پرورش باورهای دینی، آشنا کردن آن‌ها با مهارت‌ها و شیوه‌های زندگی است تا بتوانند به‌عنوان همسر و شهروند موفق در جامعه اسلامی نقش‌آفرینی کنند. تربیت افراد به‌ویژه در خانواده به‌عنوان مهم‌ترین نهاد اجتماعی، نقش حیاتی در آینده آن‌ها دارد. آگاهی از اصول و شیوه‌های تربیت اجتماعی در نظام تعلیم و تربیت اسلامی ضروری است و تحقیق حاضر بر اهمیت این اصول تأکید می‌کند. نهاد خانواده با پیروی از این اصول می‌تواند تربیت را به‌خوبی انجام دهد و غفلت از آن‌ها می‌تواند آسیب‌های جدی به جامعه و خانواده وارد کند. همچنین، تفاوت‌های ذاتی بین زنان و مردان در پذیرش مسئولیت‌ها و مشاغل، نیاز به آموزش‌های متفاوت را مطرح می‌کند. در این راستا، سؤال اصلی این است که اصول و مبنای تربیت اجتماعی دختران از دیدگاه شهید مطهری چیست؟ مقاله حاضر به بررسی اهمیت و ضرورت تربیت صحیح دختران در جامعه از دیدگاه شهید مطهری می‌پردازد. هدف این مقاله تعیین اصول و مبنای تربیت دختران برای بهبود زندگی اجتماعی و حفظ بنیان خانواده است. این اصول به اولیاء و مربیان کمک می‌کند تا به تربیت درست کودکان و به‌ویژه دختران، که نقش مهمی در جامعه دارند، بپردازند. همچنین، ارائه این اصول به عنوان الگو برای خانواده‌ها و نهادهای تربیتی ضروری است.

آشنایی با مفاهیم

بیان معنای لغوی و اصطلاحی واژگان و نیز ارتباط میان آن‌ها، از اهمیت بالایی برخوردار است، لذا در این قسمت بدان می‌پردازیم.

اصول

اصل به معنای بنیاد و ریشه و پایه هر چیز آمده است.^۱
اصول به معنای جمع اصل نظریه‌ها و قواعدی را شامل می‌شود که راهنمای مدیر و اولیای فرهنگ برای اعمال تربیتی باشند.^۲
بنابراین اصل یعنی قاعده و دستورالعمل تربیتی مدنظر که در تربیت اجتماعی نقش داشته و در این تحقیق اصول تربیت اجتماعی از منظر شهید مطهری استخراج و بیان می‌گردد.

معنای لغوی تربیت اجتماعی

تربیت به معنی پروانیدن و پروردن و آموختن آمده شده است و در لغت به معنی آموختن، دادن چیزی به کسی و ... است و مهارتی خاص برای شخص است؛ و به معنی آموختن و پروردن معنی شده است. ترقی و برتری و آموختن و پرورش و تعلیم آمده است.^۳
رفتار مناسب با هنجارهای اجتماعی، دارای رفتار پسندیده.^۴ آنچه به جامعه انسان‌ها و یا جامعه‌ای خاص مربوط باشد.^۵
تربیت پرورش و به فعلیت رسیدن استعداد و ایجاد تعادل و هماهنگی میان آن‌ها است و فراگیر در این راه به حداعلای کمال می‌رسد.^۶

۱. معین، فرهنگ معین، ص ۲۳۹.

۲. شریعتمداری، علی، اصول و فلسفه تعلیم و تربیت، ص ۱۱.

۳. فرهنگ نفیسی، ج ۲، ص ۸۴۶.

۴. دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه دهخدا، ج ۱، ص ۷۲۰.

۵. دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه دهخدا، ص ۹۲.

۶. مطهری، تعلیم و تربیت در اسلام، ص ۵۴.

تربیت اجتماعی جنبه یا جنبه‌هایی از شخصیت آدمی که مربوط به زندگی او در میان جامعه است را شامل می‌شود که از این راه حقوق و وظایف و مسئولیت خود را به نسبت به دیگر هم‌نوعان شناخته و آن اعمال را انجام دهد؛ و عمل سازگار و آماده‌سازی شده فرد برای زندگی در محیط است.^۱

بنابراین طبق تعاریف تربیت یعنی پرورش دادن، یعنی استعدادهای درونی را که بالقوه در یک شیء موجود است به فعلیت درآوردن و پروردن؛ و اجتماعی جنبه حاکم بر جامعه و در اجتماع منظور است؛ یعنی جنبه از رفتار که مربوط به زندگی در جامعه فرد است.

مهم‌ترین اصول تربیت اجتماعی

۱. اصل محبت

از اصول مهم تربیت اجتماعی مدنظر در اسلام و آموزه‌های اسلامی اصل محبت است. بیش‌ترین نقش در روابط اجتماعی و تشکیل جامعه آرمانی اسلامی اصل محبت است و در تربیت نیز جایگاه فوق‌العاده مهمی دارد. محبت در دوران کودکی بسیار مهم است و بسیاری از انحرافات در اثر کمبود محبت است و منشأ تندخویی، خشونت، لج بازی و بدبینی و زورگویی ناامیدی محرومیت از محبت است.^۲

حفظ مهر و محبت در برقراری رابطه تربیتی و ایجاد این امر در آموزه‌های اسلامی نیز مورد تأکید است متربی باید این حس را داشته باشد که تا وقتی رابطه تربیتی با مربی دارد همدیگر را دوست داشته باشند.^۳

شهید مطهری نیز این امر را تأکید و این اصل را یعنی محبت و احسان، به‌عنوان عوامل متعدد و مستقل، تربیت نام می‌برد، بر این واقعیت تأکید دارد که کار سازنده، جلوه‌های مختلفی دارد که بارزترین آن‌ها عبادت، محبت و احسان است.^۴

این مقوله و اهمیت آن از نظر شهید مطهری به این صورت است که ایشان محبت را مایه پیوند دانسته و آن را انسان‌ساز و عامل ارزنده برای تربیت دانسته و این مقوله را به حرکت درآوردن روح و زیرو رو کردن روحیه

۱. شعاری نژاد، علی‌اکبر، فلسفه آموزش و پرورش، ص ۲۱.

۲. ملکوتی فر، ولی‌الله، تربیت در نهج‌البلاغه، ص ۲۲۱.

۳. احمدی، علی‌اصغر، اصول تربیت، ص ۵۱.

۴. مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، ص ۱۰۰.

دانسته و از نظر ایشان روش پیامبران و اولیاء نیز بر این اصل تربیتی بنانهاده شده است و مدعیان اصلاح بشر این مقوله را مهم می‌دانند.^۱

محبت فوق‌العاده مهم است در تربیت اجتماعی دختران زیرا روابط دوستی برای دختران در سنین نوجوانی بسیار پررنگ می‌شود و بخش گسترده‌ای از وجود او را پر می‌کنند و نفی دوستان به معنی نفی خود او است و در سنین احساسات و محبت ورزیدن به جنس مخالف خیلی بیشتر می‌شود و اشتغالات و پریشانی و ناراحتی دختران به‌عنوان زنان آینده مملکت اگر از این اصل بهره‌مند گردند و اصل تربیت آن‌ها محبت در نظر گرفته‌شده باشد به‌عنوان عامل اساسی و اصلی تشکیل خانواده، رل اساسی را در زندگی بازی میان‌نواری که اصل محبت در تربیت اجتماعی او در نظر گرفته‌شده باشد پایه و بنیاد تمام تشکیلات اجتماعی است، اگر تشکیلات خانواده منظم و مرتب شد، تشکیلات اجتماعی مرتب خواهد شد.

مهم‌ترین مصداق تربیت اجتماعی مدنظر استاد مطهری در تربیت اجتماعی دختران اصل محبت است.

۲. اصل پرورش جسم و روح

از اصول تربیت اجتماعی این امر است که با پرورش جسم و روح پرداخته شود در این امر پرورش باعث شناخت کاستی و ضعف و امور منفی حاصل از حرکت تربیتی می‌شود و فعالیت تربیتی اگر این اصل در نظر گرفته شود افراط و تفریط به دور می‌انجامد و در نتیجه به بدی نمی‌انجامد و شناخت جسم و روح و پرورش آن‌ها چون انسان موجودی اجتماعی است و شخصیت او در اجتماع ساخته می‌شود اندیشمندان تعلیم و تربیت بعد اجتماعی انسان را در نظر گرفته و پرورش انگیزه اجتماعی انسان زمینه ایجاد پیوند بین جامعه و اجتماع است و دوری از انزوا گزینی و تنهایی است و آشنا شدن با مسئولیت‌های اجتماعی و ایجاد روحیه سازگاری از جمله امور مهمی است.^۲

از منظر شهید مطهری عدم پرورش جسم و روح در تربیت باعث می‌شود که نفس پرورده شود و شهوت پرورش یابد و انواع لذت جسمی انجام گردد و در نتیجه اولین اثر کاری آن است که جسم خراب و ضعیف

۱. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، ج ۲۲، ص ۴۶۹.

۲. شکوهی، غلامحسین، تعلیم و تربیت و مراحل آن ص ۱۹۴.

هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ؛» بندگان مرا نوید بده، آن بندگان این چنانی را. مطلب با «بندگان من» شروع شده است. کأنه قرآن می‌خواهد بگوید بنده خدا آن است که چنین باشد و لازمه بندگی خدا این است. «الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ؛ آنان که سخن را استماع می‌کنند»، نمی‌گوید: «يَسْمَعُونَ». فرق است بین «سماع» و «استماع». سماع؛ یعنی شنیدن ولو انسان نمی‌خواهد بشنود [ولی] استماع گوش فرادادن است؛ یعنی این جور نیست که هر حرفی را هنوز درک نکرده، رد کنند و بگویند ما نمی‌خواهیم بشنویم، اول استماع می‌کنند، به دقت دریافت می‌کنند، بعد غربال می‌کنند، تجزیه و تحلیل می‌کنند، خوب و بدش را می‌سنجند و بهترین آن را انتخاب و پیروی می‌کنند. اصلاً معنای این آیه، استقلال عقل و فکر است که فکر باید حکم یک غربال را برای انسان داشته باشد، خوب و بد را بسنجد، ریزودرشت

این اصل از منظر شهید مطهری به عنوان قوای استدلالی و فکری می‌داند، ولی اسلام وظیفه خود را برداشتن موانع از راه عقل برای درک حقایق ایمانی می‌داند.^۱

از آنجایی که تربیت دختران در خانواده، غالباً جهت‌گیری احساسی و عاطفی به خود گرفته و آنان بیشتر به پیروی و پذیرش شدن تشویق خواهند شد، بستر رشد عقلی و تجربه اندیشه‌ورزی بسیار کمتری نسبت به پسران خوددارند. پس توجه کردن به رشد و تقویت کردن تعقل دختران امری بسیار ضروری هست؛ همان‌طور که آنان مادران و مربیان جامعه آینده هستند و بیشتر از دیگران به تعقل نیاز داشته تا این امکان را داشته باشند که هم خود و هم فرزندان‌شان را از گمراهی و لغزش بازدارند.^۲

اگر دختران درست تربیت نشوند و از نظر اخلاق و عفت و شخصیت و فکر پرورش نیابند فرزندان آینده آن‌ها نیز از این بابت مصونیت ندارد و این امر اجتماعی بسیار مهمی است بنابراین از اصول تربیت اجتماعی مهم در حیطه تربیت دختران پرورش شخصیت فکری آن‌ها است.

تأثیرپذیری به عنوان الگو مهم‌ترین اصل تربیتی الگوپذیری و سرمشق است که تربیت بر اساس آن نظام می‌یابد شاخص و معیار تربیتی بسیار مهمی است که در اسلام نیز به این امر اشاره شده است و انسان کامل یعنی یک انسان نمونه شناخت کامل انسان از آن حیث مهم است که وقتی اسلام می‌خواهد انسان کامل بسازد نقش مناسب الگویی زن در اجتماع، اهمیت بسیار زیادی دارد؛ به این دلیل تأثیرگذاری او، چه در

۱. مطهری، مرتضی، یادداشت‌های استاد مطهری، ج ۱، ص ۳۰۰.

۲ حاجی ده‌آبادی و جعفری، «مسائل تربیتی دختران از منظر قرآن و روایات»، بانوان شیعه، ص ۱۸.

نقش همسر و مادر و چه به‌عنوان شهروند جامعه اسلامی، انکارناپذیر هست. تربیت یافتن اخلاقی دختران، مهم می‌باشد؛ زیرا اگر آنان پاک باشند، پسران نیز پاک‌سرشت خواهند بود. پس در این صورت، پرورش یافتن فضیلت‌های اخلاقی علی‌الخصوص: صبر، حیا، عفت، گذشت، عزت‌نفس، صداقت، مسئولیت‌پذیری و آراستگی ظاهری در رشد یافتن و کمال انسانی دختران نقش مهمی را ایفا می‌کند.

نتیجه‌گیری

اصول تعلیم و تربیت، قواعد عمل برای رسیدن به هدف‌های تربیتی به شمار می‌آید. به همین دلیل نوع اهداف تربیتی در چگونگی شکل‌گیری نوع اصول تأثیر مستقیم دارد. دختران به‌عنوان قشر عظیمی از جامعه انسانی در فرهنگ اسلامی جایگاه ویژه‌ای دارند و متولیان امر تربیت برای حفظ این ارزش هست و نیست‌ها و بایدونبایدها را تبیین کرده‌اند نظر به اینکه از دیدگاه شهید مطهری (ره)، تربیت انسان الهی هدف غایی نظام تعلیم و تربیت الهی است اصولی باید ارائه شود که به تحقق این هدف کمک کند. آنچه در این مقاله ارائه شد مجموعه اصولی بود که بر اساس دیدگاه علامه شهید مطهری تنظیم‌شده بود. بدون تردید برنامه‌ریزان و مربیان می‌توانند با توجه به آن‌ها دانش‌آموزان و دانشجویان را در تربیت اسلامی یاری رسانند زمینه‌های تحقق هدف‌های تربیت اسلامی را فراهم سازند. یادگیری‌های اجتماعی در دختران به‌عنوان مهم‌ترین و حساس‌ترین قشر اجتماع بسیار حائز اهمیت است و در روند اجتماعی شدن تربیت اجتماعی بسیار مهم است تربیت اجتماعی به‌عنوان یک مسئله بسیار مهم در پیوند و نحوه ارتباط نسل جدید با سنت و فرهنگ تعیین می‌شود و آینده جامعه با آن در پیوند است و رابطه و حیات اجتماعی ما تأثیرپذیر از سبک و سیاق تربیت اجتماعی است. از طریق تربیت اجتماعی انسان برای همزیستی با دیگران آماده می‌شود در

این پژوهش که به بررسی اصول تربیت اجتماعی از منظر شهید مطهری می‌پردازد به این مسئله می‌پردازیم که اصول تربیت اجتماعی کدام اند که این اصول شامل اصل محبت به‌عنوان زیربنای اصلی در تربیت محسوب می‌گردد، اصل محبت، پرورش جسم و روح، خدامحوری و خدا گرایی، مسئولیت‌پذیری و تکلیف و اصل در نظر گرفتن عواطف و پرورش شخصیت فکری و هم چنین اصل تأثیرپذیری فراهم آوردن زمینه برای پرورش شخصیت فکری دختران است و شخصیت فکری آن‌ها باعث قدرت روحی و کاهش رنج و آرامش و سکون است و این اصل تربیتی دوری از هوی و هوس را به ارمغان می‌آورد.

در تربیت اجتماعی اصل پرورش ایمان و خداجویی و خدامحوری مهم است زیرا زنی که این مورد را رعایت می‌کند پایه صحیح اخلاق در او به وجود می‌آید و منافع اجتماعی را رعایت می‌کند و سرسلسله تمام فعالیت‌های او خداوند خواهد بود و از نظر آیت‌الله مطهری وقتی این اعتقاد نباشد، انسان تحت شرایطی نفع خود را در ضمیمه کردن نفع دیگران به خود می‌داند

در تربیت اجتماعی پرورش جسم و روح حائز اهمیت است و در تربیت اجتماعی دختران به این صورت مصداق پیدا کرده که با پرورش جسم و روح و رعایت این اصل تربیت اجتماعی است که زن بهره‌های نفسی و شخصی خود را در حوزه اجتماع به عرصه تجلی می‌تواند انجام دهد.

منابع

*قرآن کریم

۱. ابن فارس، احمد، معجم مقاییس اللغة، بیروت، دارالکتب اسلامیه، چاپ سوم، ۱۴۲۰.
۲. احمدی، علی اصغر، اصول تربیت، تهران، انجمن اولیاء و مربیان، ۱۳۸۷ ش.
۳. حاج علی اکبری، محمد جواد، درآمدی بر الگوی تعالی دختران، تهران، انتشارات مهر هشتم، ۱۴۰۱ ش.
۴. حاجی ده‌آبادی و جعفری، «مسائل تربیتی دختران از منظر قرآن و روایات»، بانوان شیعه، ش ۱۸.
۵. داودی، محمد، سیره تربیتی پیامبر (ص) و اهل بیت (ع)، ص ۱۰۴.
۶. دلشاد تهرانی، مصطفی، مشرب مهر (روش های تربیت در نهج البلاغه)، تهران، نشر دریا، ۱۳۷۹.
۷. دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه دهخدا، ج ۱، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷ ش.
۸. شریعتمداری، علی، اصول و فلسفه تعلیم و تربیت، تهران، امیر کبیر ۱۳۷۴ ش.
۹. شعاری نژاد، علی اکبر، فلسفه آموزش و پرورش، تهران، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۷۷ ش.

۱۰. شکوهی، غلامحسین، تعلیم و تربیت و مراحل آن، چاپ نوزدهم، مشهد، آستان قدس رضوی، ۱۳۷۸ ش.
۱۱. قائمی، علی، سازندگی و تربیت دختران، تهران، انجمن اولیاء و مربیان، ۱۳۷۵ ش.
۱۲. لطف‌آبادی، حسین، روان‌شناسی رشد، تهران، سمت، ۱۳۸۴ ش.
۱۳. مطهری، مرتضی، اندیشه‌های تربیتی استاد مرتضی مطهری (ره)، قم، دفتر عقل، ۱۳۸۸ ش.
۱۴. -----، انسان کامل، تهران، صدرا، ۱۳۵۵ ش.
۱۵. -----، آشنایی با قرآن، ج ۶، تهران، صدرا، ۱۳۹۱ ش.
۱۶. -----، پیشگفتار، تهران، نشر صدرا، ۱۳۷۰.
۱۷. -----، تعلیم و تربیت اسلامی، تهران، انتشارات صدرا، ۱۳۷۴ ش.
۱۸. -----، تعلیم و تربیت در اسلام، تهران، انتشارات صدرا، ۱۳۶۹ ش.
۱۹. -----، ده گفتار، چاپ ۲۸، ج ۱، تهران، صدرا، ۱۳۸۸ ش.
۲۰. -----، مجموعه آثار، ج ۲۲، تهران، انتشارات صدرا، ۱۳۷۵ ش.
۲۱. -----، یادداشت‌های استاد مطهری، ج ۲، تهران، صدرا، ۱۳۷۸ ش.
۲۲. معین، محمد، فرهنگ معین، تهران، نشر زرین، ۱۳۸۲ ش.
۲۳. ملکوتی فر، ولی‌الله، تربیت در نهج البلاغه، شبزوار، امید مهر، ۱۳۸۸ ش.
۲۴. نفیسی، علی‌اکبر، فرهنگ نفیسی، ج ۲، ۱۳۵۵ ش.
۲۵. هاشمی، سید مجتبی، تربیت شخصیت انسان، ج ۱، تهران، مؤسسه بوستان کتاب، ۱۳۷۶ ش.